

ТКАЧЕНКО В. УКРАЇНА: QUO VADIS – КУДИ ЙДЕМО? – К.: ВИДАВНИЦТВО ЛОГОС УКРАЇНА, 2017. – 424 С.

ТКАЧЕНКО В. РОССИЯ: БЕСПУТЬЕ АГРЕССОРА. – К.: ИЗДАТЕЛЬСТВО ЛОГОС УКРАИНА, 2016. – 432 С.

Ще в січні 1992 р., на зорі незалежності, світ побачила книга “Quo vadis, Україно?”, у якій було представлено матеріали третьої (зимової) сесії Міжнародної школи україністики. Винесене в заголовок питання тоді звучало доволі оптимістично, або ж, принаймні, обнадійливо...

Цьогоріч “Україна: quo vadis – куди йдемо?” навіює інші відчуття – невизначеності й невпевненості, але від того звучить не менш злободенно. Тож поява книги під такою назвою, за авторством Василя Ткаченка, є певною відповіддю на суспільні запити. Це – спроба інтелектуала дати чесні відповіді на непрості питання історії, сьогодення й майбутнього. Це – намір реалістично оцінити себе в конкурентному середовищі інших націй, і знайти прийнятні шляхи збереження власної ідентичності у глобальному світі.



Історики зазвичай люблять вдивлятися в минуле, аби на його основі прогнозувати тренди сучасного й заглядати в майбутнє. В. Ткаченко обрав іншу методологію – заглянув у майбутнє, аби скоригувати сучасність до ймовірних викликів. Разом із іншою книгою – “Россия: беспутиє агресора”, авторів вдалося реалізувати оригінальний задум, показати через одну подію – російську агресію проти України на Сході, вузлові проблеми національного буття, які загострюватимуться в глобалізованому світі.

Очевидно, що для дослідника ця подія є своєрідною точкою біфуркації – точкою найглибшого падіння, яка, водночас, дає шанс для розвитку. Отож, правильне осмислення моменту може дати відомі переваги й уберегти від значних соціальних потрясінь. Обидві роботи звернені до широкого загалу, що визначило науково-публіцистичний характер викладу матеріалу. Автор закликає читача до чесної розмови, розуміючи дискусійність багатьох своїх теоретичних підходів і висновків.

Одним із центральних понять обох книг є ідентичність, яка в умовах глобалізації постає визначальним чинником позиціонування в світі й елементом успішного розвитку. Відповідаючи на запитання: “Ким ми були? Ким ми є? І ким ми прагнемо бути?”, В. Ткаченко показав залежність вибору шляху розвитку від цих світоглядних установок. Отож, винесене у назву книги звертання “Камо грядеши?” є пропозицією (у формі запитання) замислитися, чи правильно ми живемо, чи туди йдемо обраним нами шляхом, чи істинні наші життєві цілі, цінності й уподобання? (с. 15)¹².

Можна погодитися, що тема україно-російських взаємин є базовою при формуванні нашої ідентичності на сучасному етапі. І те, що “Україна – не Росія” в президентський період Л. Кучми сприймалося як усвідомлене дистанціювання,

¹² У запропонованій рецензії обмежився цитуванням першого тому, вважаючи його ключовим для розуміння авторського задуму.

сьогодні утверджується тезою поетеси А. Дмитрук, неодноразово цитованою на сторінках книг, “Нікогда мы не будем братьями”.

Тож автор послідовно деконструює не лише історичні міфи, але й їх нинішні сурогати, які використовуються в ідеологічній війні проти України. Особливо багато їх в другому томі, в якому В. Ткаченко проаналізував сучасний російський політологічний дискурс. Авторіві вдалося розкрити ідеологічний зріз війни на Сході України, міфи та ідеологеми, які сприяли її розгортанню, утруднюють досягнення миру та суттєво ускладнюють процес формування української політичної нації.

Останніми роками про феномен української нації написано чимало, однак, у дослідженні В. Ткаченка привертають увагу роздуми над її роллю в обранні напрямку розвитку нашого суспільства. На думку автора, феномен Майдану став визначальним для нашого суспільства – відбувається процес формування держави-нації як громадянського феномена людей, об’єднаних спільністю історичної долі, і не в останню чергу – усвідомленням спільної загрози нашому існуванню. А це – є однією із часових ознак входження України в “нову епоху” – епоху модернізації суспільно-політичного життя (с. 391).

Авторська концепція зосереджена на розрізненні ідентичності спротиву та ідентичності проекту майбутнього. Перша – є спадком нашої історії, а друга – вимагає реалізації в найближчій часовій перспективі. Якщо перша постулює історичну відмінність українців і росіян у етнічній, державно-правовій, культурній та ментальній складовій, то друга – вимагає цілісної переоцінки методології розвитку Української держави. Не лише минуле, але й сучасні події показують різну орієнтацію українців і росіян, свідченням чого стали Майдан та Революція Гідності.

Оцінюючи сьогодні, В. Ткаченко акцентує увагу на нерівності – економічній, соціальній, політичній, етнокультурній. На його думку, в Україні сформувалося індустріальне суспільство з немодернізованою масовою свідомістю (с. 88). Причина такої деформації полягає в хибності базових положень теорії модернізації, яка була застосована українською владою в 1990-х рр. Автор давно належить до критиків обраної моделі економічних перетворень, обраних у 1990-х рр., тож очевидно, на сторінках книг є чимало аргументів щодо деструктивності нинішньої соціально-економічної моделі.

Відмовляючись від цієї теорії модернізації, В. Ткаченко пропонує звернутися до світ-системного аналізу І. Валлерстайна та інформаціоналізму М. Кастельса. Він популяризує погляди Дж. Стігліца на обмеження ринкового фундаменталізму, З. Бжезінського про універсальну людську гідність як виклик сучасності, Г. Стендінга та інших західних авторів щодо прекаріату.

Зрозуміло, що запропоновані теорії не мусять бути конче багатообіцяючими для України. Чого-чого, а за минуле століття наше суспільство двічі попадало в пастку гарних обіцянок. Так, згідно світ-системного аналізу Україна є периферією сучасної капіталістичної системи, з усіма негативними наслідками цього статусу. Отож, наші проблеми, окрім іншого, мають об’єктивний, статусний характер. Зміна статусу можлива тільки в точках біфуркації, і саме в таку фазу сьогодні входить капіталістична світ-система. Це сприятиме наростанню конфліктності в глобальному масштабі, а перебування в периферії лише поглиблюватиме наявні розколи, й сприятиме зростанню соціального невдоволення через виключення значних прошарків людей із життя суспільства.

Нова епоха, обриси якої автор запозичує в М. Кастельса, сприятиме виникненню інформаціоналізму як матеріальної основи нового суспільства (с. 101). Аби бути конкурентним необхідно впроваджувати нові інформаційні технології та підвищувати культурно-освітню спроможність учасників виробництва до їх використання у процесі виробництва та

управління (с. 167). Так чи інакше, В. Ткаченко підводить до визначальної ролі інтелектуалів у житті мережевого суспільства, констатуєчи наразі їхнє соціальне виключення з процесу.

Мережеве суспільство ще більше поглибить розкол між елітою і масами. Саме тому вже сьогодні пропонується змінити правила гри, аби створити систему соціального захисту для тих, хто програв від глобалізації. У цьому ключі В. Ткаченко наголошує, що основним трендом ХХІ ст. стане прагнення до людської гідності (с. 184).

Стрімкий розвиток світу, зумовлений переходом до Четвертої промислової революції (“Індустрія 4.0” або ж 6-й “цикл Кондратьєва”) сприятиме поглибленню різних форм нерівності, і, на думку В. Ткаченка, формуватиме прекаріат – ненадійну, нестійку, непостійну трудову зайнятість. Прекаріат – люди, позбавлені осмислених життєвих перспектив, які висувуються на своєрідну роль “пролетаріату ХХІ ст.,” або ж відтворюватимуть фашистські практики. Саме від нього, об’єднаного у різних групах та рухах, йтиме головна загроза для мережевого суспільства. Про те, що це не далекі перспективи В. Ткаченко показує на прикладі сучасного російського суспільства, якому властива така дезорієнтованість у сучасному світі, з сумом констатуєчи, що процес прекарізації пішов і в Україні.

Автор, спираючись на думки російського науковця О. Янова, аналізує феномен “веймарського синдрому” в Росії. Простежуються основні етапи формування путінського режиму й показано особливості його взаємозв’язку із маргіналізованим російським суспільством. Сучасну агресію Росії проти України В. Ткаченко розглядає в двох основних зрізах – інформаційної політики та міжнародних відносин. У першому випадку деконструються інтелектуальні міфи, які створюються в Росії й мають намір дестабілізувати ситуацію в Україні. Пропонується оригінальний погляд на природу путінізму, ключовими для еволюції якого стали промови Путіна у Мюнхені (2007), Валдаї (2013) та Криму (2014). Серед інших тем – євразійство, візантизм у російській політиці тощо.

У другому випадку осмислюються наслідки російської агресії для Заходу, які витворили нову реальність. Автор, на основі серйозного цитування російських аналітиків, доводить, що домінуючими трендами є антиамериканізм, антизахідництво та імперськість. Хоча захоплення Криму відіграло ключову роль у сучасному позиціонуванні Росії на світовій арені, В. Ткаченко показує вразливість позиції агресора, яка чи не найповніше простежується в російському “беспутті”.

Але як би там не було, ця “беспутиця” має значний вплив на Україну – обтяжує сворінтеграцію, ослаблює потенціал щодо внутрішніх змін, адекватних викликам сучасності. З урахуванням цих факторів, В. Ткаченко окреслив кілька найближчих сценаріїв суспільного розвитку України упродовж 2017–2020 рр. – “оптимістичний”, “консервування кризи”, “суверенний дефолт” та “колапс”, ймовірність яких складає 15, 50–60, 30 і 5 % відповідно. А вже відштовхуючись від них, у 2020–2030 рр., можливі інші – “Збалансований розвиток” (3 %), “чужа суб’єктність” (25 %), “сіра зона” (9–15 %), “Дезінтеграція” (0,5–3 %).

Розгортання цих сценаріїв залежатиме не лише від протікання внутрішніх процесів, але впливу відповідних світових тенденцій, з-поміж яких: зростання населення землі, зменшення біологічних ресурсів планети, зменшення запасів вуглеводів та інших корисних копалин, стрімке зростання нерівності. До того ж, хаотизація міжнародного життя також посилюватиме конфліктність, особливо в країнах, розташованих уздовж лінії геополітичних розломів між Сходом і Заходом.

Відтак, розвиток України в період “нового світового безпорядку”, вимагатиме виключної уваги до питань безпеки, які, на думку В. Ткаченка, переходять у категорію “тут і тепер”. Без їх урахування, перехід України в нову епоху взагалі стає примарним. Автор не применшує, коли називає агресію Росії проти України рубіжною подією, якою кинуто виклик усій системі міжнародних відносин. Можна сперечатися щодо того чи маємо справу з другою фазою холодної війни, про що пише автор, чи знайдемо іншу дефініцію. Але твердження, що така ситуація “несе загрозу нової світової війни” (с. 389), не виглядає перебільшенням.

Отож, проблема безпеки цілком обґрунтовано виноситься в пріоритет. Автор підкреслює, що “відтепер бути сучасним означає бути сильним” (с. 390). Російське визначення сили, дане в культовому “Брат – 2”, на сьогодні банально дискредитоване. Бо навіть правда виявилася піддана гібридизації. В. Ткаченко не сакралізує силу, але розкриває її не лише через обороноздатність, але й сферу “м’якої” сили – економічної, гуманітарної та дипломатичної. На перший план він виводить “консолідацію українського суспільства” й “усвідомлення спільної історичної долі”. Отож, наша сила – в людях (с. 390), у свободі волі кожного з нас (с. 396).

Було б наївно думати, що майбутнє можна прочитати так само, як відкрити книгу. Тож автор і не намагається стати в позу пророка, а лише закликає зробити історичний вибір кожному, самостійно визначити міру нашої особистої моральної та інтелектуальної відповідальності. А раціональний науковий аналіз дозволить зробити цей вибір осмисленим. І можливо, питання “Україна: quo vadis – куди йдемо?” безсенсове. Важливо – чи кожен із нас здатен зробити свій вибір?

Ярослав Секо
(Україна)